

Ampirist Geleneğin Dil Felsefesine Katkıları

Svıtlana Nesterova Coşkun¹

ORCID: 0000-0003-4128-708X

DOI: 10.55256/TEMASA.1264119

Öz

Ağırlıklı olarak bilgi problemi üzerinde odaklanan Yeniçağ düşünürleri, bilgi oluşumu ve iletimi sürecindeki dilin kritik rolünü kavrayarak, dilin doğasını ve özelliklerini araştırmaya yönelmişlerdir. Çağın en önemli dil kuramları ampirist ve rasyonalist gelenekler dahilinde geliştirilmiştir. Bu makale, ampirist filozofların dil felsefesine ve dil bilimine katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için çalışmada, akımın başlıca temsilcisi olarak Francis Bacon, Thomas Hobbes ve John Locke'un dile dair temel iddiaları analiz edilerek, söz konusu görüşlerin zaman içerisinde nasıl geliştiği ve ne gibi etkiler yarattığı ele alınmaktadır. Genel olarak ampirist düşünürler, dilin düşüncelerimizi kaydetme ve iletme hususunda önemli olmakla birlikte, sınırlı ve kusurlu bir araç olduğu görüşünü paylaşmaktadır. Makalemiz, ampirist düşünürlerin dil kuramlarında üç temel problemin belirlenebileceğini ortaya koymaktadır: (1) Düşüncelerin dilde ifade edilmesi bağlamında ortaya çıkan kavram ve kavramsallaştırılma meselesi; (2) düşüncenin iletilmesi bağlamında göstergelerin işlevi; ve (3) mevcut dillerdeki kusurları giderme yolunun arayışı bağlamında felsefi gramer ile evrensel dil projesi. Araştırmamızın gösterdiği gibi, bu problemler kapsamındaki tartışmalar Yeniçağ dil araştırmalarının gündemini belirlediği gibi, günümüz dil felsefesi için de önemli kuramsal arka planı oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ampirizm, Dil Felsefesi, Gösterge Kuramı, Evrensel Dil, Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke.

Contributions of Empiricist Tradition to Philosophy of Language

Abstract

Being focusing mainly on the problem of knowledge, modern thinkers recognized the essential role of language in the process of knowledge formation and transferring, and so began to investigate the nature and properties of language. The most important linguistic theories of the age were developed within the empiricist and rationalist traditions. This paper aims to evaluate the contribution of empiricist philosophers to the philosophy of language and linguistics. To this end, the article analyzes the main views on the language of such prominent representatives of the movement as Francis Bacon, Thomas Hobbes and John Locke, as well as evaluates how they developed over time and what effects they had. In general, empiricist thinkers share the view that language is an important but limited and imperfect tool for capturing and communicating our thoughts. The paper shows that three basic problems can be identified in the language theories of empiricist thinkers: (1) the problem of concepts and conceptualization in the context of the problem of expressing thoughts in language, (2) the function of signs in the context of transmitting thought to others; and (3) the development of philosophical grammar and universal language in the context of seeking a way to correct the flaws in existing languages. As our research shows, the discussions within the scope of these problems not only set the agenda of modern language studies, but also formed an important theoretical background for today's philosophy of language.

Keywords: Empiricism, Philosophy of Language, Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke, Theory of Signs, Universal Language.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. scoskun@bartin.edu.tr

Giriş

Rönesans'tan itibaren Avrupa halklarının sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamında meydana gelen dönüşümlerle birlikte, bilgi toplumsal değerler hiyerarşisinde başat ve kalıcı bir yere sahip olmaya başlamıştır. Bu eğilim, özellikle Modern dönemin beşiği olarak adlandırılan 17. ve 18. yüzyıllarda, bilgi edinme sürecine dair gerekli ve yeterli temellerin araştırılması meselesinin, felsefi arayışın merkezine yerleştirilmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, bilgi ve biliş esnasında dilin üstlendiği aracılık rolüne ilişkin olarak, dönemin başlıca düşünürleri dilin doğasını ve özelliklerini araştırmaya yönelmiştir. Diğer yandan, Avrupa'da ulus devletlerin yükselişi, milli kültürün en belirleyici unsuru olan yerel dillere yönelik araştırmalara ilgiyi arttırmıştır. Böylece dönemin gündemi, özellikle dil, düşünce ve dünya arasındaki ilişkinin doğasına dair çeşitli anlayış ve açıklamaların geliştirilmesine yol açmıştır. Çağın en önemli dil kuramlarının ampirist ve rasyonalist yaklaşımlar çerçevesinde geliştirildiği söylenebilir.

Ampiristler ve rasyonalistlerin ve dil konusundaki görüşlerindeki temel farklılıkların büyük ölçüde dilin değil, bilginin doğasına ilişkin temel varsayım ve ilkelerin farklılığından kaynaklanır. Ampiristler, insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğuna ve dil de dâhil olmak üzere tüm bilgi ve becerilerin deneyim yoluyla kazanıldığına inanırlar. Bu görüşe göre, dil sosyal etkileşim yoluyla edinilen başta iletişim kurmak için kullanılan bir araçtır. Öte yandan, rasyonalistler, dilin doğuştan gelen bir yetenek olduğunu savunarak, dilin birinci işlevinin düşüncenin ifadesi olduğunu kabul ederler. Metodolojik yaklaşımlar arasındaki farka gelince, ampiristler dili olgusal olarak verilmiş olan basit fenomenler bazında incelemeye ve anlamaya çalışırken, rasyonalizm dilin doğasını mantıksal bir temele veya metafiziksel bir kaynağa dayandırmaya çalışır.

Her ne kadar ampirist ve rasyonalistlerin benimsedikleri ilkelerde radikal bir fark görünse de, her iki hareketin ortak hedefinde bir takım benzer varsayımların paylaşıldığını da söylemek mümkündür. Öncelikle bunların, yaşadıkları çağı en iyi şekilde karakterize eden ve her iki akımın temel araştırma problemini oluşturan "Bilgi nasıl elde edilir?" temel sorusuna iki farklı cevap geliştirmeleri olduğu söylenebilir. Kuramlarını geliştirirken de çoğu zaman ortak felsefi arka plan olarak, başta Antik Yunan ve Skolastik düşünce mirasının dayanak veya hareket noktası olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında, hem rasyonalistler hem de ampiristlerin yaptıkları çözümler, bilgi ediniminin dil ortamında ve dil vasıtasıyla gerçekleştiği gerçeğinin kabul edilmesini gerektirmiştir. Başka ortak özellik ise, her iki geleneğin dilin bilgi ifade etmede güvenilir bir vasıta olmadığına vurgu yapmalarında izlenebilir. Aynı zamanda, mevcut doğal dillerin kusur ve zorluklarının aşılmasını sağlayacak ideal yapay bir dilin geliştirilmesi fikri, her iki gelenek temsilcileri için ilham kaynağı olmuştur.

Bu makale, ampirist gelenek çerçevesinde gelişen görüşlerin dil felsefesine ve dil bilimine katkılarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için, çalışmada akımın başlıca temsilcisi olarak Francis Bacon, Thomas Hobbes ve John Locke'un dile dair görüşleri ve temel iddiaları analiz edilerek, söz konusu görüşlerin zaman içerisinde nasıl geliştiği ve ne gibi etkiler yarattığı değerlendirilmektedir. Mevcut Türkçe alan literatüründe çoğunlukta John Locke'un dil kuramını ele alan veya karşılaştırmalı analiz yapan çalışmalar mevcut olmakla birlikte², özellikle ampirist dil araştırmalarının gündeminin belirlenmesinde Francis Bacon'ın yapıcı rolünü ve gelenek içindeki sonraki gelişmeleri bütünsel olarak değerlendiren bir çalışma bulunmadığı tespit

² Önemli çalışmalar arasında aşağıdaki eserler sıralanabilir: Atakan Altınörs, *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016).; Emir Ali Ergat, *John Locke ve G. Berkeley'de Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2017).; Hamdi Bravo, "Locke'un Soyut Genel İde Anlayışı," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 10, (Güz 2010): 95-115.

edilmiştir. Araştırmamız, böylece, mevcut eksikliği tamamlayarak, alana katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Makalemiz ampirist düşünürlerin dil kuramlarına odaklanmayı hedeflemekle birlikte, bu görüşlerin sadece kendi gelenekleri içerisinde değil, başta rasyonalist akımda ne tür yankılar, eleştiriler ve karşıt argümanlar geliştirilmesine yol açtığına da yer vermektedir.

1. Francis Bacon'ın Dil Felsefesine Katkıları

1.1. Dile Yönelik Eleştiri

Modern dönemin ilk büyük filozofu sayılan Francis Bacon (1561-1626) birçok konudaki yenilikçi fikriyle kendisinden sonraki asırlar için ilerleme yönünü belirlemiştir. Temel problematiği bilgi ile bilim olan başta *Yeni Organon (Novum Organon)* ve *Bilimin Yüceliği ve İlerlemesi Üzerine (On the Dignity and Advancement of Learning)* adlı eserlerinde, bilginin oluşumunda ve aktarımında dilin rolüne de önemli yer ayrılmıştır. Genel olarak dili kusurlu ve sakıncalı bir araç olarak gören düşünürün, dile bakışı aşağıdaki sözlerinde özetlenir: “İnsanlar akıllarının sözcükleri kontrol ettiğine inanmaktadırlar. Ne var ki kelimelerin tepki gösterdiği ve anlığa baskı yaptıkları da bir gerçektir; bu durum, felsefe ve bilimleri karmaşık hale getirmiş ve verimsiz kılmıştır.”³ Bacon'ın dile karşı söz konusu ihtiyatlı tutumunun, genel olarak Yeniçağın trendini belirlediği kabul edilir.⁴ Bütün sorunlara rağmen kelime ve göstergelerin aracılığından kaçınılamayacağına dair tespit, Bacon'ı dilin pratik işleyişini inceleyerek, problemleri tespit etmeye ve iyileştirme yollarını aramaya sevk etmiştir. Bacon'ın söz konusu arayışı neticesinde ortaya koyduğu en dikkate değer fikirler arasında, *putlar öğretisi* kapsamında gerçekleştiği kavramsallaştırma edimine yönelik eleştirel çözümleme, göstergeler öğretisi, felsefi gramer projesi ve evrensel dil tasarımı gibi konular sıralanabilir.

Rönesans'la birlikte meydana gelen paradigma değişimi, insan zihnini yalnızca dini önyargılardan değil, aynı zamanda belirsizliği ve yanılsama riskini arttırarak insanın kavrama yetisine müdahale eden bütün diğer faktörlerden de temizlenmesi ihtiyacını gündeme getirdi. Bacon'ı doğayı incelemek için yeni bir yöntem aramaya iten en önemli sebep, insan aklının farklı tür yanılgılara eğilimli olduğuna dair bir inançtır. *Yeni Organon*'da Bacon, söz konusu bilgi çarpıtmalarına yol açan durumlara atıfta bulunmak için “put” ibaresini kullanır ve insan aklını yanıltan dört tür ‘puttan’ bahseder. Bunlar; insanın doğasının sınırlılığını ifade eden *kabile putları*, insanların yetiştirilme şartlarından kaynaklanan yanılsamalara işaret eden *mağara putları*, insanlar arası iletişim ve anlaşma şeklerinden kaynaklanan yanılsamaları temsil eden çarşı-pazarı putları ve nihayet, çeşitli felsefi dogma ve yanlış kanıtlama kurallarından kaynaklanan *tiyatro putlarıdır*. Söz konusu dört yanılsama içerisinde Bacon'ın ifadesiyle “en baş belası olan” çarşı-pazarı putlarıdır, çünkü söz konusu yanıltıcı faktörler “sözcükler ve isimler üzerinde yapılan sözleşmeye dayanarak anlığın içine sızarlar.”⁵

Bacon, bilimin ana sorunu olarak genel kavramların oluşum sürecini belirler. Aristoteles'ten itibaren tek güvenilir bilgi edinme yolu olarak tümdengelimle karşı tümevarımı temellendirmeye çalışan Bacon, tümdengelimsel bir çıkarım türü olan tasımın en sakıncalı yönünün karmaşık olan sözcüklerden (kavramlardan) oluşması olduğunu söylemektedir: “*Tasım önermelerden, önermeler sözcüklerden meydana gelir. Şu hâlde kavramlar bizatihi (ki meselenin temeli budur) karıştırılır ve şeylerden özen göstermeden soyutlanırlarsa, onların*

³ Francis Bacon, *Novum Organum*, çev. T. Kabadayı. (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2019), 63.

⁴ Lia Formigari, *Language and Experience in 17th-Century British Philosophy* (Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1988), 14.

⁵ Bacon, *Novum Organum*, 63.

üzerine inşa edilen şeylerde de sağlam hiçbir şey olmaz.”⁶ Bacon’a göre, kavramların oluşum sürecinde “doğuş-tan put” olarak adlandırdığı insanın temel bilişsel yetileri olan hafıza, hayal gücü ve akıl; duyuusal verileri sistematik hale getirmeye çalışırken dünyadaki nesnelere olduğundan daha fazla düzen ve tek biçimlilik atfeder. Bacon’a göre, zihinsel süreçler, böylece, tümeli tikellerden uzaklaştırırken, neticede kavramları (sözcükleri) da nesnelere uzaklaştırır.

Bacon, sözcüklerle ilgili olarak iki tür yanılısma türünü tespit etmektedir: “Bunlar ya var olmayan şeylerin isimleri ya da var olan şeylerden aceleyle ve kabaca soyutlanmış, karışıklığa yol açan ve iyi tanımlanmamış şeylerin isimleridir. İlk türün örnekleri arasında *kader, ilk hareket ettirici* gibi, temelsiz kuramların ürünleri olan kavramlar yer alırken, ikinci gruba birçok farklı nesnelere değişik niteliklerini betimlemek için kullanılan ve bundan dolayı tanımı kesin olmayan nitelik isimleri yer almaktadır.”⁷ Aynı zamanda Bacon, bilim ve felsefenin kullandığı kavramların çoğunun, gerek gönderimlerinin bulunmaması gerekse birden fazla anlama sahip olmasından dolayı sağlam bilginin oluşturulması için elverişli olmadığını düşünür: “*Mantıksal ve fiziksel kavramların da elle tutulur hiçbir yanı yoktur: ne töz, nitelik, etkinlik ve edilgi ne de varlığın kendisi işe yarar kavramlardır; bırakın bunları ‘ağır’, ‘hafif’, ‘yoğun’, ‘seyrek’ ıslak, kuru, oluş, bozulmuş, çekme, itme, öge, madde, biçim vb. kavramların tamamı hayali ve kusurlu tanımlanmış kavramlardır*.”⁸ Bacon’a göre, tümel kavramlar hem *keşif sanatında* (ars inveniendi) hem de kanıta dayalı bilimlere kapsayan *yargı sanatında* (ars judicandi) çok temkinli bir şekilde uygulanmalıdır. *Bilimlerin İlerlemesi* kitabında Bacon, özellikle “özdeşlik” ve “farklılık”, “varlık” ve “yokluk”, “az” ve “çok” vb. gibi felsefi kategorileri ve arızı özellikleri temsil eden kavramların, fizik veya mantık açısından denetlemeye tabi tutulması gerektiğini söylemektedir.⁹

Bacon, ayrıca sözcüklerde eksiklik ve hataların çeşitli dereceleri olduğunu söylemektedir. En az hatalı olan belirli basit maddelerin isimlerinin grubudur; en hatalı grup ise ağır, hafif, seyrek, yoğun vb. nitelik isimlerinin sınıfıdır.¹⁰ Açıkça görüldüğü gibi, kavramın hata derecesi, genelleme ve soyutlama derecesine uygun bir şekilde artmaktadır. Zihnin bilişsel yetilerinin yanı sıra, kavramların genelleştirilme ve dolayısıyla gerçekliğin basitleştirilme derecesini arttırmada dilin iletişimsel yönü de önemli rol oynar. Bacon’a göre, sözcükler insanların anlaşabilmelerini sağlamak uğuruna “*sıradan insanların anlamasına uygun gelecek şekilde seçilmiş*”¹¹ oldukları için gerçekliği de en basit şekilde gösterir. Bilimin gerektirdiği durumlarda daha kesin ve ayrıntılı bir tasvir çizmeye yeltendiğimizde, sözcükler direnir. Bununla birlikte, eğitilmiş insanların önemli ve çok ciddi çekişmelerinin yine de genellikle sözcükler ve isimlerle neticelendiği görülür.¹² Böylece düşünürüne göre, “*sözcükler anlığı zorlar ve her şeyi karıştırırlar; insanları sayısız beyhude tartışmaya ve kuruntuya sürüklerler*.”¹³ Dolayısıyla Bacon için, her tür bilimsel araştırma kavramların tanımlarını iyileştirme ve düzeltme ile başlamalıdır. Söz konusu iyileştirme ise sözcükler ile temsil ettikleri ampirik nesnelere arasındaki bağlarının teyit edilmesiyle yapılır: “Çünkü tanımlamalar bizatihi sözcüklerden oluşur ve sözcükler de sözcükleri

⁶ Bacon, *Novum Organum*, 50.

⁷ Bacon, *Novum Organum*, 64.

⁸ Bacon, *Novum Organum*, 51.

⁹ Francis Bacon, “On the Dignity and Advancement of Learning” in *The Works of Francis Bacon*, ed. J. Spedding, R. L. Ellis and D. Heath (Cambridge: The Riverside Press, 1882), 97.

¹⁰ Bacon, *Novum Organum*, 65.

¹¹ Bacon, *Novum Organum*, 56.

¹² Bacon, *Novum Organum*, 63.

¹³ Bacon, *Novum Organum*, 56.

yaratırlar; öyleyse belirli örneklere, düzenlemelere ve sıralamalara başvurmak kaçınılmazdır".¹⁴ Bütün bu hususlar, bilgiyi ifade etme konusunda dilin elverişli bir araç olmadığını göstermektedir.

1.2. "Gerçek Göstergeler" Öğretisi

Yeni Organon'da rasyonel biliş biçimlerinin eleştirisi neticesinde, yeni bilgiyi ortaya koyabilen *Keşif Sanatı* ile bilgiyi temellendiren *Yargı Sanatı* arasında metodolojik bir ayrım yapan Bacon, ardından, İletim Sanatı (*Ars Tradendi*) adı altında, ayrı bir araştırma alanını belirlemektedir. Söz ve söylemle ilgili uygulamaları kapsayan söz konusu sanatı Bacon, aşağıdaki şekilde tanımlamaktadır: "Şimdi İletim Sanatına veya icat edilmiş, yargılanmış ve hafızaya alınmış şeyleri başkalarına üretme ve ifade etme sanatına geçelim; buna genel bir adla İletim Sanatı diyeceğim".¹⁵

Düşünür İletim Sanatını; Söylem Aracı, Söylem Yöntemi ile Söylemin Figürleri (Süslenmesi) olmak üzere üç başlık altında inceler. Bacon'a göre, genellikle gramer adıyla bilinen Söylem Aracı bölümü, söylemin sözlü ile yazılı olarak kullanım durumları kapsamaktadır. İşte bu bölüm dâhilinde Bacon'ın geliştirdiği *gerçek göstergeler* (real characters) doktrini, onun projesinin en az gelişmiş, ancak en yenilikçi ve yine de en iyi bilinen kısmını oluşturmaktadır. Buna göre bilgi aktarımında üç çeşit yazılı gösterge kullanılabilir: sözcük göstergeleri (1), nesne göstergeleri (2) ve gerçek göstergelerdir (3). Gündelik yaşamda yaygın olarak kullanılan *sözcük göstergelerinden* farklı olarak, *nesne göstergelerinin* algılanan hususları ile işaret ettikleri nesnelere arasında bir benzerlik veya çağrışım bulunmaktadır. Bu tür göstergelerin örneklerini amblemler, hiyeroglif işaretler ve jestler oluşturur. Temsil ettiği nesne veya kavramdan bağımsız olarak, yalnız zımni bir anlaşmaya dayanan şeylerin koşullu temsillerine ise Bacon *gerçek gösterge* adını vermektedir.

Aristoteles'e katılarak, kelimelerin düşüncelerin imgeleri olduğunu, harflerin ise sözcüklerin imgeleri olduğunu kabul eden Bacon, aynı zamanda anlam iletilme araçlarının sadece sesli ve yazılı sözcüklerle sınırlı olmadığını belirtmektedir. Bacon jestler, hiyeroglif ve simgeler gibi görsel algıya dayalı işaretlerin, sözcüklere başvurmaksızın anlam iletebildiğine ve farklı dillerle konuşan insanların aralarında iletişim sağlayabildiğine dikkat çekmektedir. Buna göre, sözcüklere başvurmadan direkt olarak nesnelere ve kavramları temsil edebilen söz konusu işaretler veya karakterler, iki çeşittir. Bir nevi amblem olan ilk gruptaki karakterler, bir kavramla bir ölçüde benzerlik ve uyum (ex congruo) gösterir, ki hiyeroglif ve bazı jestler bu gruptaki örneklerdir. Diğer gruptaki karakterlerin, işaret ettiği nesnelere herhangi bir ortaklık veya benzerliği yoktur; bunların anlamı insanlar arası bir uzlaşma ile belirlenir (ad placitum) ve geleneklerce aktarılır. Özellikle bu tür işaretlere *gerçek karakter* adını veren Bacon'a göre, insanlar tarafından kullanılan anlam aktarım araçlarının büyük çoğunluğu bu tür keyfi karakterlerden oluştuğu için, bunların doğası detaylı bir araştırmaya değer. Bacon, gerçek karakterlerin zihinsel nesnelere bir nevi para birimi olduğunu söyler ve tıpkı paranın altın ve gümüşün dışında başka maddelerden yapılabileceği gibi, şeylerin imgeleri (notes of things) olarak kelimeler ve harfler dışında başka şeylerin kullanılabileceğini söyler.¹⁶ Bu fikir, çağdaş kriptoloji araştırmalarına önderlik eden Bacon'ın geliştirdiği şifre kuramının temelinde yatmaktadır. Buna göre, düşünceler, göz veya kulak aracılığıyla algılanabilen ve yalnızca iki farklılığa sahip olan herhangi bir nesne aracılığıyla herhangi bir mesafeden iletilebilir. Örneğin çanlar, silah sesleri, meşale ateşleri bunun için kullanılabilir. Bacon, bu

¹⁴ Bacon, *Novum Organum*, 63.

¹⁵ Bacon, "On the Dignity and Advancement of Learning," 108.

¹⁶ Bacon, "On the Dignity and Advancement of Learning," 110.

prensibe dayanarak sadece iki harfin farklı kombinasyonlarla alfabenin tüm harflerini kodlayabilen bir şifre sistemini geliştirmiştir.¹⁷ Bacon'ın söz konusu değerlendirmeleri, göstergebilim alanının tesisine ve göstergesel keyfilik ilkesine dair ilk tasarımların şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

1.3. Felsefi Dilbilgisi Projesi

Bacon, gramerin “diğer bilimlerin habercisi” olduğunu söyleyerek, gerek bilimsel çalışmalar açısından, gerekse gündelik iletişim için dilbilgisinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Babil Kulesi efsanesinde konu edilen dünya dillerinin farklılaşması olayının, cennetten kovulmasının ardından insanlığın başına gelen en büyük ikinci lanet olduğunu söyleyen Bacon, evrensel gramerin keşfinin söz konusu lanete karşı derman olabileceğine inanmaktadır.¹⁸

Bacon'a göre, dilbilgisi, araştırma konusu açısından *konuşma* ile *yazı kuralları* diye iki bölüme, araştırma amacı açısından ise *edebi ve felsefi* olmak üzere iki türe ayrılabilir. Edebi gramer veya başka bir deyişle okul grameri, dilin kendisiyle, onun içsel yapısıyla ilgilenir ve dillerin daha çabuk öğrenilmesine veya daha doğru-düzgün bir şekilde konuşulabilmesine hizmet eder. Bununla birlikte düşünür, bu tür dilbilgisi araştırmalarının, sadece yabancı dil veya yazılı eserlerde muhafaza edilen ölü dillerin incelenmesi kapsamıyla sınırlı kalmaksızın, çağdaş milli dilleri de kapsamı gerektiğini vurgular.

Felsefi dilbilgisi ise, sözcüklerin arasındaki ilişkilerden ziyade, sözcükler ile nesnelere arasındaki ilişkileri ve düşünmeyi (reason) konu edinir.¹⁹ Ampirik yaklaşımına uygun olarak Bacon, en mükemmel gramere tümevarımsal yöntemle, yani birçok dilin karşılaştırmalı analizinin yapılması yoluyla ulaşılabileceğini söyler. Ona göre, böyle bir araştırma, çeşitli dillerin hangi noktalarda başarılı olduğunu, hangi noktalarda başarısız olduğunu göstererek dilleri karşılıklı alışverişle zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda anlamların doğru ifade edilmesi için en güzel tasvir (image) ile mükemmel bir konuşma modelinin elde edilmesini de sağlar.²⁰ Aynı zamanda Bacon, farklı dillerdeki kelime sayısı ve ifade şekli çeşitliliğinin insanların yaşam tarzından kaynaklandığı varsayarak, halkların ve ulusların mizaç ve davranışlarının da felsefi gramer araştırmaları yoluyla incelenebileceğini söylemektedir.²¹ Böylece, verili konuşma pratiklerini incelemeye dayanan felsefi dilbilgisi programının iki temel hedefinin olduğu söylenebilir: (1) mükemmelleştirilmiş karma bir dil ortaya koyacak olan karşılaştırmalı dilbilimin geliştirilmesi ve (2) Putlar öğretisinin bir yansıması olarak, insanın kavrama özelliklerini ve zaaflarını tespit etmek için dünya dillerinin incelenmesidir. İnsan, düşünme ile konuşma süreçlerinin doğasından kaynaklanan çarpıtmalar nedeniyle şeylerin özünü ifade edemiyorsa, o zaman dil, şeylerin doğasını değil, kişinin kendi doğasını yansıtmaktadır. Bu bakımdan, yeni *felsefi dilbilgisi* Bacon'a göre, diğer tüm bilimlerin hedefi ve insanoğlunun zirvesi olan insan biliminin en önemli bileşeni olmaktadır. Felsefi gramerin geliştirilmesi gereken disiplinlerden biri olduğunu vurgulayan Bacon, dil ile dünya, dil ile düşünce ve dil ile toplumsal yaşam arasındaki ilişkileri temel araştırma problemleri olarak belirleyerek, çağdaş dil felsefesinin temel problematğini ortaya koymuştur.

¹⁷ Bacon, “On the Dignity and Advancement of Learning,” 116-121.

¹⁸ Bacon, “On the Dignity and Advancement of Learning,” 111.

¹⁹ Bacon, “On the Dignity and Advancement of Learning,” 111.

²⁰ Bacon, “On the Dignity and Advancement of Learning,” 112.

²¹ Bacon, “On the Dignity and Advancement of Learning,” 111.

2. Thomas Hobbes'un Gösterge Kuramı

İngiliz filozof Thomas Hobbes (1588-1679) Bacon'ın ampirist yaklaşımı devam ettirerek felsefesinde daha radikal bir materyalist yorum geliştirdi. Hobbes'un çalışmalarında dil problemi, öncelikle bilgi kuramı bağlamında ele alınır. Hobbes, insanlığın dili kullanmayı öğrenmesini en büyük keşif olarak değerlendirmektedir.²² Ampirist doktrinine uygun bir şekilde Hobbes, bilginin dış dünyayı deneyimleme sonucu oluşan duyu algularından kaynaklandığını kabul etmektedir. Ona göre, duyuusal algularla ilişkili olarak zihnimizde belirli izler veya temsiller oluşmaktadır. Söz konusu izler zamanla canlılığını ve belirginliğini yitirebildikleri için, hafıza gibi zihnin bazı bilişsel yetilerinin güçlendirici ve düzenleyici işlevleri araya girer. Hafıza, geçmişte deneyimlenen izlenimlerin hem canlanmasını hem de sabitlenmesini sağlayacak bazı belirgin nesnelere ihtiyaç duyar. İşte bu noktada, Hobbes'a göre, dilin kritik rolü ortaya çıkar: Dilsel işaretler (sözcükler) geçici duyular ve düşüncelere kalıcılık kazandırır ve böylece, bilginin oluşmasına olanak sağlar.²³ Zihnimizdeki kavrayışlar belirli sözcüklerle sabitlenmemiş olsaydı, çok geçmeden ortadan kaybolurdu.

Sözcüklerin işleyiş mekanizmasını açıklamak için Hobbes, göstergeler kuramına başvurur. Hobbes'a göre gösterge, bir zihinsel tasviri temsil eden ve ampirik olarak algılanabilen bir şeydir. Hobbes, gösterge ile işaret ettiği kavram arasında kurulan ilişkinin karşılıklı olduğunu söylemektedir: Nasıl ki bulut yağmurun habercisi oluyorsa, yağmur da buluta işaret etmektedir. Hobbes dilsel işaretlerin, zihinsel temsilleri kalıcı hale getirmek ve düşüncelerimizi başkalarına iletmek diye iki farklı işlevinin olduğunu söylemekte ve buna bağlı olarak göstergeleri iki gruba ayırmaktadır. Buna göre, kendi düşüncelerimizi hatırlayabilmek için kullandığımız zihinsel oluşumları *işaret/etiket* (nomae, mark) olarak adlandıran düşünür, başka insanlara düşüncelerimizi iletmek üzere kullanılan işaretleri *gösterge* (signa, sign) olarak adlandırır.²⁴ Buna göre isimler, hem etiket, hem de gösterge olarak kullanılabilir.²⁵ Hobbes'a göre, etiket olarak kullanılan isimler belirli bir kişi için tek tek olan düşünce nesnelere temsil ettikleri sürece, gösterge durumunda iken isimler bağlantılı diziler halinde cümleleri oluşturur ve konuşmayı veya söylemi meydana getirir. Etiketler tamamen bireysel ve öznel-dir, göstergeler ise iletişimsel işlevi yerine getirir. İsimlerin etiket halinden göstergeye dönüşmesi, isme genel olarak geçerli bir içerik kazandıran geniş bir insan grubunun anlaşmasının bir sonucu olarak gerçekleşir.

Dilin kökeni meselesi konusunda Hobbes, böylece uzlaşsallık kuramına yanaşır. Dil bir göstergeler sistemidir ve bu sistemi oluşturan öğelerin anlamları ve şekilleri tarihsel süreçte insanlar arasındaki mutabakat yolu ile belirlenir. Kelimelerin, başka bir metafizik kaynağı veya özel bir ontolojik konumu yoktur. Dilin yapay, yani tamamıyla insan faaliyetinin bir ürünü oluşuna dair görüş, kaçınılmaz olarak Hobbes'u göstergenin keyfiliği ilkesine götürür. Buna göre, gösterge ile temsil ettiği nesne arasında herhangi bir zorunlu bağlantı ve uyum bulunmamaktadır. Ses veya yazı şekli gibi özellikler kişilerce keyfi olarak seçildiği için kelime, temsil ettiği nesne konusunda bilgi kaynağı olamaz. Hobbes, bu iddiayı şöyle sorgular: *"Her gün yeni isimler yapıldığını, eskilerin bir kenara bırakıldığını düşünerek; farklı milletlerin farklı isimler kullandıklarına ve bir isim ile bir şey arasında bir benzerlik gözlemlemek veya herhangi bir karşılaştırma yapmak bu kadar imkânsız olduğuna göre, herhangi bir insan şeylerin isimlerinin onların tabiatlarından empoze edildiğini nasıl düşünebilir?"*²⁶

²² Thomas Hobbes, *Leviathan* (Oxford: Clarendon Press, 1965), 23.

²³ Thomas Hobbes, "Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body" in *The Collected Works Of Thomas Hobbes*, ed. W. Molesworth (London: Routledge/Thoemmes Press, 1992), 14.

²⁴ Hobbes, "Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body," 15.

²⁵ Hobbes, "Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body," 16.

²⁶ Hobbes, "Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body," 16.

Bununla birlikte, göstergenin keyfiliği varsayımı, dil ile dünya arasındaki uyumu tartışılır hale getirirken, dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Hobbes dilin dünyayı değil, insan bilgisini yansıttığını açıkça belirtmektedir: “...Sözcükler nesnelere değil, insan zihnindeki kavramları (*conceptions*) temsil eder.”²⁷ Kavramlar ise, somut maddi nesnelere konu ettikleri gibi, nesnel dünyada ontolojik olarak mevcut olmayan tasavvurları da temsil edebilir: “Her ismin adlandırılmış olanla bir ilişkisi vardır, ancak adlandırdığımız şey her zaman doğada bir varlığı olan bir şey değildir.”²⁸ Bundan dolayı, Bacon’dan farklı olarak Hobbes, soyutlama veya genelleme yoluyla elde edilen kavramları ve onları ifade eden isimleri sakıncalı veya güvenilir olarak görmez. Onun için, bütün sözcükler birer göstergedir ve ancak sembolik bir düzlemde zihnimizin bir hali olarak var olur. Aynı şekilde tutarlı bir nominalist ve materyalist olan Hobbes, tümel kavramların da bağımsız ontolojik statüsünü reddeder. Ona göre, dünyada tek tek cisimler vardır ve onlardan başka hiçbir şey yoktur. Bununla birlikte, sözcüklerin işaret ettikleri nesnelere farklı ontolojik statüsünü belirtmek için Hobbes, birinci düzey (yani gerçek fiziki bir nesneyi işaret eden) ve ikinci düzey (göstergenin göstergesi olan) sözcükler arasında ayırım yapar.²⁹ Ona göre, insanlar çoğunlukta ikinci düzey kavramlar ve sözcüklerle işlem yapmaktadır.

Bilgi, zorunlu olarak dilsel bir biçimde ifade edildiği, dilsel göstergeler ise nesnelere mahiyetine dair izleri taşımadığına göre, bilginin doğruluğu nasıl teyit edilir? Hobbes’a göre, nesnelere veya şeylere değil, yalnızca ifadeler doğru veya yanlış olabilir. Bilgi, sözcüklerden kurulan önermeler, yargılar ve çıkarımlar sistemi olarak inşa edildiği için, doğruluk, bilginin nesnel dünyaya uygunluğuyla değil, sistemin içsel tutarlılığıyla ve mantıksal yasalara uyumuyla ve sadece dilsel bir ortam aracılığıyla belirlenir.³⁰ Daha sonra, Doğruluğun Tutarlılık Kuramı (the Coherence Theory of Truth) olarak adlandırılacak söz konusu kuram, Hobbes’un matematiksel bilgi idealinden etkilendiğini göstermektedir. Matematiksel ifadelerin maddi gerçekliğe karşılık gelip gelmediği, bir matematikçi için bir sorun teşkil etmez; önem taşıyan şey ancak ifadelerin açık, seçik ve çelişmez olmasıdır. Bu tür şartlar, dilin muğlaklıktan arındırılması talebini gündeme getirmektedir. Hobbes’a göre, “İnsan zihninin ışığı açık seçik kelimelerdir; kesin tanımlarla sonlandırılmış ve belirsizlikten arındırılmış olanlardır.”³¹ Diğer yandan, dilin işleyiş mekanizmasının ampirik doktrin çerçevesinde incelemesi sonucunda, kelimeler ile maddi dünya arasında kesin bir ayırma gidilmesi, paradoksal bir şekilde Hobbes’un mantıqçı ve dolayısıyla, rasyonel bir paradigmaya yaklaşmasına yol açmıştır.

3. Locke’un Ampirist Dil Kuramı

3.1. Sözcükler ile İdeler

Ampirist felsefe geleneğindeki dil anlayışı, John Locke’un (1632-1704) çalışmalarında şekillenmeye devam etmiştir. Locke, Hobbes’un göstergelerin duyuşsal olarak algılanan ve düşüncelerin hafızada tutulmasını sağlayan şeyler olduğu şeklindeki görüşünden hareketle; dilin, bilimsel bilginin temel yapıcı unsurlarından biri olduğunu kabul eder. Locke’a göre, sözcükler, aklımız ile gerçeklik arasında yer edinmelerine göre, sahip olduğumuz bilgilerden ayrı düşünülemez.³² Ona göre, “bilgi önermelerle, olağan olarak da tümel

²⁷ Hobbes, “Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body,” 17.

²⁸ Hobbes, “Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body,” 18.

²⁹ Hobbes, “Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body,” 20.

³⁰ Hobbes, “Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body,” 36.

³¹ Hobbes, *Leviathan*, 37.

³² John Locke, *Kelimelerin Suistimali*, çev. B. Erdurucan. (İstanbul: Tefrika Yayınları, 2020), 90.

önergelerle anlatıldığından, sözcüklerle, belki sanıldığından da daha çok ilgilidir.”³³ Bu bağlamda Locke, sözcüklerin işlevlerini incelemesinin önemini şöyle vurgular: “İdelerle sözcükler arasında öyle sıkı bir bağlantı görüyorum ve soyut idelerimizle genel sözcükler arasında öyle değişmez bir bağıntı var ki, önce dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemeden, tümüyle önermelerden oluşan bilgimizden açık ve seçik olarak söz etmek olanaksızdır.”³⁴ Böyle bir araştırma, sözcüklerin doğru kullanımını ile dilden kaynaklı çarpıtmalardan kurtulmak için başvurulması gereken yolları bulmayı amaçlamaktadır.

Locke’un dile dair görüşleri, onun felsefesinin ana eksenini oluşturan ideler öğretisiyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. *İnsan Anlayışı Üzerine Bir Deneme* adlı kitabında ideler doktrininin açıklamasının hemen ardından kaleme alınan ‘Sözcükler’ bölümü, Locke’un epistemoloji kuramının kilit noktasını oluşturur. Bilindiği gibi Locke, doğuştan gelen fikir ve ilkelerin olmadığına ve tüm insan bilgisinin dışsal (duyu) ve içsel (refleksiyon) deneyimden kaynaklandığına inanıyordu. Buna göre, düşünce doğrudan erişilmez olduğuna göre duyularla algılanan işaretlerle giydirilmelidir. Dolayısıyla Locke’un dil kuramında sözcükler, insanın içsel ideleri dışavurma yoluyla iletişim kurulmasını sağlayabilen “dışsal duyulur imler” olarak tanımlanır.³⁵ Düzenli sesler olarak sözcüklerin değeri “ide’nin yerini tutma” işlevinin gerçekleşmesinde ortaya çıkar. Sözcüklerin kullanım amaçları konusunda açıkça Hobbes’un görüşlerini takip eden Locke, insanın öncelikle kendi kavrayışlarını kaydetmek için, sonra da bunları başka insanlarla paylaşmak için sözcüklere başvurduğunu söyler.³⁶ Böylece, ampirist gelenekte daha sonra dil felsefesinde terminolojik adı temsil (representative) ve iletim fonksiyonu olarak anılacak dilin iki temel işlevinin belirlenmiş olduğunu görmekteyiz.

Sözcükler ile temsil ettikleri ideler arasında doğal bir bağlantının olmadığı (olsaydı bütün insanların tek dili olurdu) söyleyen Locke’a göre, ide ile sözcük arasındaki ilişki devamlı kullanımdan doğan alışkanlıkla ve insanlar arası mutabakatla oluşur.³⁷ Sözcükler idelerin keyfi ve alakasız işaretleri oldukları için, insan kendi içinde düşünürken kavramlara istediği ismi takabilir, ancak başka insanlarla diyaloga girdiğinde onların da anlayabileceği imleri kullanmak zorundadır. İmleyen ile imlenen unsurlar arasındaki bağlantı kullanım esnasında oluşsa da, Locke’un günümüz pragmatik dil felsefesinin benimsediği “Anlam kullanımdadır” fikrine tam olarak yanaştığı söylenemez. Ona göre, ortak kullanım bir sözcüğün belirli bir kavram ile ilişkilendirilmesini ve kelimenin anlaşılır olmasını sağlasa³⁸ bile, kavramın (anlamın) kendisinin sırf sözel aktarım ve iletişim sürecinde ortaya çıkması mümkün değildir. Ampirist paradigmaya uygun bir tarzda Locke, anlamın (ide, düşünce) pratik yaşam tecrübesinin zihinsel kavrayışı sonucunda oluştuğunu varsayar.

Locke, böylece, kavrama ile ifade aşamaları arasında ayırım yaparak, dilin düşünmeye göre ikincil olduğunu varsaymaktadır. Ona göre sözcük imleyendir ve işlevini yerine getirmesi için öncelikle imlenecek olan düşünsel içeriğinin oluşması gerekmektedir. O bu konuyla ilgili olarak, “Dillerin başlangıcında, bir idenin, ona ad verilmeden önce ortaya çıkmış olması gerektiğini; bunun gibi şimdi de yeni bir karmaşık ide yapıldığı durum-

³³ John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. V. Hacıkadiroğlu. (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992), 261.

³⁴ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 256.

³⁵ Sözcüklerin nesnelere değil, insan zihnindeki idelere işaret ettiğine dair Locke’un görüşü, bazı araştırmacılara göre, Locke’un Frege’e benzer bir şekilde anlam ile gönderim arasında ayırım yaptığını göstermektedir. Bkz. Walter R Ott, *Locke’s Philosophy of Language* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 33.

³⁶ Ott, *Locke’s Philosophy of Language*, 262-263, 301.

³⁷ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 262.

³⁸ Locke, *Kelimelerin Suistimali*, 82.; Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 264.

da ona bir ad verilerek yeni bir sözcük yaratıldığını kabul ediyorum”³⁹ der. Nasıl ki tecrübe olmadan zihnimizde ideler oluşmuyorsa, birtakım ideler edinilmedikçe hiçbir ses gösterge durumuna getirilemez. Sözcüklerin kullanımı, bu durumda, ancak ilişkili kavramları aklımızda aktive eder. Locke’a göre, “bir kimse kendi sözcüklerini, şeylerin, kendinde ideleri bulunmayan niteliklerinin imi yapamayacağı gibi, başkalarının zihnindeki kavramların imi de yapamaz”.⁴⁰ Başka bir deyişle, bilmediğimiz şeyin imini yapamayacağımıza göre, başkasının kullandığı sözcüğü anlayabilmemiz için o sözcüğün işaret ettiği kavramı önceden edinmiş olmamız gerekir. Kendi akıl yürütmelerimizle bir fikre ulaşamadığımızda, onun temsil ettiği terimi kullanarak bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Sözcüklerin kötüye kullanımından bahsederken, Locke özellikle eğitimde ve bilimde yaygın olan *sözcükleri anlamadan kullanmadan* kaygılanmaktadır. Ona göre, öğrendiği terimden kastettiği şeyin ne olduğunu kendisi bilmeyen kişiden, kimseye en ufak bir fayda gelmez. Düşünür hatta bazı sözde bilginlerin, kavrayışlarındaki boşlukları doldurmak için karmaşık terimlere başvurduğundan şikâyet etmektedir. Locke’un bu duruma ilişkin tutumu nettir: “Sözcükler şeyleri gizlemek için değil, bildirip göstermek için oluşturulmuştur” ve bu amaçla kullanılmalıdır.⁴¹

Locke’a göre, idelerin türleri sözcüklerin çeşitlenmesine etki eder.⁴² Locke, genel ve özel adların yanı sıra basit ve karmaşık ideleri imgeleyen adları, soyut ve somut terimler ile bağlaçlar gibi sözcük türlerini analize tabi tutmaktadır. Düşünür tikel ideaların adları olan kelimelerin genel ideaların adları yapılmak suretiyle dillerin yetkinleştiğini düşünür.⁴³ Locke, bütün dilleri oluşturan sözcüklerin en büyük bölümünün genel terimlerden oluştuğunu ve bu durumun bir rastlantı değil, aklımızın işleyiş tarzından doğan zorunluluğun bir neticesi olduğunu söyler.⁴⁴ Düşünüre göre, karşılaştığımız bütün tikel şeylerin seçik idelerini kurmak ve saklamak insan yeteneklerinin dışında olduğu için, dilin tarihsel gelişimi içinde sözcükler çoğunlukta tek tek ideleri değil, birçok benzer ideyi aynı gösterge altında toplayan genel terimler haline gelir. Genel bir anlama sahip bir sözcük, tamamıyla özdeş olmayan veya tüm karakteristik özelliklerinde örtüşmeyen ideleri imler. Genel terimlerin kullanımı, insanların anlaşabilmelerini kolaylaştırdığı gibi, bilginin birikimsel süreçle gelişmesini de mümkün kılar. Çünkü “bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak, şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler.”⁴⁵ Sözcükler genel idelerin imleri yapılarak genel olurlar; ideler de, kendilerinden zaman ve yer koşullarıyla onları şu ya da bu tikel varoluş içinde belirleyen öteki idelerin ayrılmasıyla genel olurlar. Locke, genel terimlerle ifade edilen genel idelerin soyutlama yoluyla meydana geldiğini söyler. Bu tür soyutlamada tikel nesnelere, onların bireyselliğini belirleyen zaman, mekân ve diğer hususi özelliklerden arındırıldığı için, birden fazla nesneyi belirlemek için uygun hale getirilir ve böylece söz konusu nesnelere için cins adını oluşturur.

Locke nominalist bir tutumla, genel ve tümel terimlerin insan aklının ürünü olduğunu ve bu tür terimlerle empoze ettirilen “ortaklığın” nesnelere doğasıyla değil, sözcüklerin ve imlerin sembolik işlevleriyle

³⁹ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 285.

⁴⁰ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 263.

⁴¹ Locke, *Anlama Yetisinin Yönetimi Üzerine*, 110

⁴² John Locke, *Kelimelerin Suistimali*, çev. H. Bravo. (Ankara: Fol Yayınları, 2021), 76.

⁴³ Bu iddiaya itirazda bulunan Leibniz, Locke’dan farklı olarak genel adların tikel adların oluşumunu öncellediğini ifade eder. Ona göre, daha ilk kullanımında bir isim, genel anlamıyla bir cins isim olma imkânı taşıdığı ve böylece söz konusu adın başka şeyler için de kullanılabilmesini sağlar. Gottfried Wilhelm Leibniz, *New Essays Concerning Human Understanding*, trans. Alfred Gideon Langley. (Chicago-London: The Open Court Publishing Company, 1916), 307.

⁴⁴ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 266.

⁴⁵ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 267.

ilişkili olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Ona göre, genel terimler ontolojik bir varoluşa sahip değildir, “*bunların imlemi insan zihninin onlara eklediği bir bağıntıdan başka bir şey değildir*.”⁴⁶ Zihnimizin genelleme işlevi aynı zamanda, nesnelere türler ayrılmasına ve kategorileştirilmesine yol açmaktadır. Bu tür gruplandırma yeni bilgi içermediğinden ve hatta hatalı veya eksik olabileceğinden dolayı Locke, bazı mantıkçıların yaptıkları gibi, sözcüklerin cins adı olan genel terimler aracılığıyla tanımlanmalarının kolay, ama bilim açısından verimsiz bir yol olduğunu söyler. Diller her zaman mantık kurallarına uygun bir biçimde oluşmadıklarına göre, bir sözcüğü başka bir sözcüğe indirgeyerek tanımlamak pek açıklayıcı olmaz. Ona göre, en iyi tanımlama, “*tanımlanan terimin imleminde birleşmiş olan yalın ideleri sayıp dökerek yapılır*.”⁴⁷ Bu şekilde düşünür, teknik anlamda bir soyutlama olan herhangi bir genel adın anlamını, tecrübe ile desteklenmiş basit ideler bilgisine dayandırmak gerektiğini söylemektedir. Buna uygun olarak Locke, en küçük anlam birimi olan basit ideleri temsil eden terimlerin sözcüklerle tanımlanamaz, ancak duyuusal deneyimlerle ilişkilendirilir olduğunu söyler. Verdiği örneğe göre, görsellik deneyimine sahip olmayan bir insana, kırmızının nasıl bir şey olduğunu anlatmak mümkün değildir.⁴⁸ Buna karşın, tamamıyla anlığın ürünü olan karmaşık ideler, dilsel tanımlanmaya ihtiyaç duyar. Tanım, bu durumda “*bir kelimenin anlamını, eş anlamlı olmayan birkaç başka terimle açıklaması*”⁴⁹ olarak işlevini gerçekleştirir.

Dilin bilgi edinmedeki rolünün değerlendirilmesi açısından, Locke’un özler açıklaması oldukça dikkat çekicidir. Soyutlama yoluyla elde edilen genel ve tümel idelerin, cins ve türlerin özünün (*essence*) olduğunu söyleyen Locke, gerçek (*real*) ve adsal (*nominal*) özler arasında ayırım yapar. Tözlerin içsel yapısını yansıtan ve belirleyici niteliği olan *gerçek öz*, tam olarak insan bilincin kavrayamadığı gerçek ve dile sığmayan şeyler bilgisidir. Bir şeyin gerçek özü, bir şeyin doğasına göre kendini gösteren nitelik ve özelliklerdir. Bütün doğal şeyler, algılanamayan kısımların, gerçek ama bizim için bilinmeyen bir yapıya sahiptir. Adsal öz ise, duygularımızın yardımıyla oluşturulan fikirlerimiz ve bir şey hakkındaki bilgimizdir. Locke’a göre, “*Adsal öz ve ad arasında öyle sıkı bir bağlantı vardır ki, herhangi türden bir şeyin adı herhangi bir tikel varlığa, ancak, bu adın imi olduğu soyut idenin karşılığı olan öz o şeyde varsa verilebilir*.”⁵⁰ Buna göre, töz idelerinde gerçek öz ile adsal öz birbirinden farklıken, karışık kiplerin idelerinde gerçek özle adsal öz örtüşmektedir.

Dilin unsurları arasında işlevi ve oluşum sürecinin açıklaması en zor ve tartışmalı olan soyut terimler, Locke’un özel ilgisi ve dikkatiyle incelenmektedir. Düşünür, soyut ideleri temsil eden soyut terimler grubuna, genel adların yanı sıra karışık kiplerin ve bağıntıların adlarını da dahil etmektedir. Bu tür sözcüklerin imlediği ideler, çeşitli basit idelerin değerlendirilmesi veya kombine edilmesi sonucunda zihnimizce oluşturulur. Karışık kiplerin ve bağıntıların ideleri, genel idelerden farklı olarak, gerçek varoluştaki bir modeli veya prototipi olmaksızın insan anlığı tarafından özgürce üretilir. Locke, bu tür terimlerin oluşum sürecinin üç aşamadan geçtiğini söylemektedir. İlk aşamada zihnimiz belli bir sayıda ide seçer; ikincisinde bunların arasına belli bir bağlantı kurarak hepsini tek idede birleştirir; üçüncüsünde elde ettiği ideye bir ad verir.⁵¹ Böylece, çeşitli fikirlerin tek bir fikirde birleştirilmesi, seçim (ayırma), sentez (bağlantı) ve adlandırma (dilsel bir işaret yoluyla imleme) yoluyla gerçekleştirilir.

⁴⁶ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 270.

⁴⁷ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 269.

⁴⁸ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 278.

⁴⁹ John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (London: 1825), 307.

⁵⁰ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 273.

⁵¹ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 279-280.

Locke, söz konusu soyut ideleri ifade eden terimlerin varlığının, ilgili idelerin konu ettiği özlerin onto-
lojik varlıklarını önceleyebildiğine dikkat çeker. Verdiği örneğe göre, insanların ‘ölüm’ idesinden elde ettikleri
‘diriliş’ kavramının işaret ettiği durum gerçekten var olmadan zihnimizde bir çeşit karışık kip ve ad olarak
kullanılır.⁵² Locke, ayrıca karmaşık idelerdeki birliği oluşturan şeyin zihin olmasına karşın, sözcüklerin bu
birliği “sanki bağlı tutan düğüm”⁵³ olduğunu vurgulamaktadır. Düşünür böylece, insan bilgisinin önemli un-
suru olan genel ve soyut idelerin ilgili sözcüklerle sabitlendiğini, kolayca iletilebildiğini ve hatta başka sözcük-
ler vasıtasıyla tanımlanabildiğini vurgulayarak, dilin insana sunduğu önemli hizmete işaret etmektedir. Ona
göre, “Soyut idenin bileşenlerine kalıcı bir birlik sağlayan ad olmasaydı, zihin bu soyut fikir üzerinde düşünmeyi
bıraktığı anda fikir kaybolurdu.”⁵⁴

Belirtmemiz gerekir ki, Locke’un soyutlama süreci konusundaki görüşleri Yeniçağ felsefesinin diğer
önemli temsilcisi olan George Berkeley (1685–1753) tarafından detaylı analize ve eleştiriye tabi tutulmuştur.
Felsefesi “var olmak algılanmaktır” (*esse est percipi*) şeklindeki teziyle özetlenebilir olan düşünür, dış dünya-
nın yalnızca bizim algılamamızla var olduğunu, dildeki sözcüklerin ise algılarımızın temsili olduğunu öne
sürmüştür. Genel adların, soyutlama yoluyla oluşturulmuş genel ideleri temsil ettiğini iddia eden Locke’a iti-
raz eden Berkeley, “soyut genel ideler” diye bir zihinsel tasavvurun olmadığını, genellemenin ise birçok tikel
nesne için ortak bir gösterge işlevini gören sözcük aracılığıyla gerçekleştirildiğini söylemektedir. Ona göre,
“sözcük soyut genel bir ideanın değil de, birçok tikel ideanın göstergesi, zihne bu tikel idealardan herhangi birini
yansızca anıştıran bir gösterge durumuna getirildiğinde genelleşir gibi görünüyor.”⁵⁵ Berkeley’in verdiği örneğe
göre, bir ide tek bir algıya karşılık geldiği için biz, “genel olarak meyveyi” veya “genel olarak insanı” algılamak
yerine her seferinde belirli bir kişiyi veya belirli bir meyveyi algılamaktayız. Bu nedenle, genel adların işlevini
açıklamak için Berkeley, soyutlama teorisinin yerine temsil teorisini önerir: Genel ideler, belirli tekil ideler
sınıfının temsili gerçekleştirilen idedir. Böylece, Berkeley genel ideleri reddetmez, yalnızca bunların işleyişini
açıklamak için Locke’un betimlediği soyutlama mekanizmasını eleştirir.

3.2. Dilin İşlevleri

Locke, Bacon gibi dilin gündelik ve felsefi olmak üzere iki işlevinden bahseder. Dilin gündelik veya sivil
işlevi, halkın gündelik işleri ve gereksinimlerine yönelik iletişimi ve alışverişi sağlamaktır. Dilin felsefi kulla-
nımını ise, Locke’a göre, doğru bilginin elde edilmesiyle ilişkilidir. Ona göre, dilin felsefi işlevi, “sözcüklerin,
şeylerin kesin kavramlarının iletmesine ve genel önermelerde, zihnin, doğru bilgiyi ararken onlara dayanıp
onlarla yetinebileceği kesin ve kuşkusuz doğruların anlatılmasına elverişli bir kullanım biçimi”⁵⁶ olarak belir-
lenir. Gündelik kullanım esnasında yaklaşık ve dolaylı ifadeler kabul edilirken, felsefi kullanımda sözcükler-
den ve ifade formlarından daha fazla kesinlik ve netlik talep edilir.

Dilin, düşünsel tasavvurlarımızı algılandır ve incelenebilir hale getiren araç olarak son derece değer-
li icat olduğunu kabul eden Locke, dilin doğasından kaynaklanan çeşitli hata, belirsizlik ve yanılsamalara
dikkat çekmektedir. Sözcüklerin imgelediği idelerin türüne göre farklı kusurlarını ve problemleri hususlarını

⁵² Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 314.

⁵³ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 283.

⁵⁴ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, 317.

⁵⁵ George Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. H. Turan. (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1986), 21.

⁵⁶ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 302.

tespit eden Locke, en az kuşkulu olanlar arasında basit ideleri ve yalın kipleri imleyen sözcüklerin olduğunu söylemektedir. Karışık idelerin adlarının, gerek temsil ettiği idenin çok unsurlu oluşundan, gerek bu unsurları birleştiren zihnin öznel tecrübesinden, gerekse doğada ona karşılık gelecek bir örnek veya bir ölçüt bulunmamasından dolayı en çok kuşkulu ve belirsiz olduğu anlaşılır. Bununla birlikte, dilin içsel yapısından kaynaklı anlam belirsizliğinin yanında dilin suiistimali veya kötüye kullanımından kaynaklanan yanlışlıklara da rastlanır. Locke, dilin kusurları “*eğer daha yakından incelenseydi dünyayı böylesine gürültüye boğan tartışmaların büyük bölümü kendiliğinden yok olur ve bilginin, belki barışın da yolu insanlar için şimdikine göre büyük ölçüde açılmış olurdu*”⁵⁷ diyerek, bilginin aracı ve toplumsal mutabakatın temeli olan dilin araştırılmasının ve işlevselliğinin arttırılmasına yönelik çalışmaları teşvik etmektedir.

Sonuç

Yaptığımız incelemenin gösterdiği gibi, Yeniçağ ampirist düşünürleri, dilin bilgi oluşumu ve iletimi sürecindeki kritik rolünü kavrayarak, dilin çeşitli unsurlarını ve işlevlerini çok yönlü incelemeye tabi tutmuşlardır. Dilin özellikle algı ve düşüncelerimizi muhafaza etme/kaydetme ve iletmeye hususunda önemli araç olduğunu kabul eden ampiristler, aynı zamanda bu süreçte dilin doğasından kaynaklanan bir dizi yanlışlama ve çarpıtmanın da meydana gelebileceğini tespit etmişlerdir. Başta Francis Bacon’ın çalışmalarıyla birlikte ampiristlerin araştırma gündeminde dile ilişkin aşağıdaki üç ana probleminin belirlendiği söylenebilir: (1) Bir düşüncenin dilde şekillenme edimi bağlamında kavram ve kavramsallaştırılma işlevi; (2) Düşüncenin başkalarına iletilmesi bağlamında göstergelerin işlevi ve son olarak, (3) Mevcut dillerdeki kusurların giderilme yolunun arayışı bağlamında felsefi gramer ile evrensel dil projesidir.

İlk probleme dair değerlendirmelere baktığımızda, Bacon’ın dilin en sorunlu unsurlarının genel ve soyut kavramlar olduğunu söylemesine karşın, Hobbes soyutlamaları veya genellemeleri temsil eden terimlerin, diğer tür sözcüklerinden farklı ve dolayısıyla daha sakıncalı olmadığını iddia eder. Onun için, bütün sözcükler birer göstergedir ve ancak sembolik bir düzlemde zihnimizin bir hali olarak var olur. Locke ise, daha da ileriye giderek, dilde soyut terimlerin varlığını dilin insana sunduğu önemli bir hizmet olarak değerlendirerek, adlar olmadan soyut idelerin kalıcılığının sağlanamayacağını vurgulamaktadır. Locke’un görüşlerine yapıcı bir eleştiri sunan Berkeley ise, genel terimlerin “soyut genel ideleri” temsil etmekten ziyade, birçok tikel nesne için ortak bir gösterge işlevini gerçekleştirdiğini iddia ederek tartışmaya önemli katkıda bulunmaktadır.

Dilin iletişimsel işlevi ve iletim mekanizmasının incelemesi açısından, başta Bacon ve Hobbes’un temelini atamaya çalıştığı Gösterge Kuramı dikkat çekmektedir. Bacon, sözcük göstergeleri, nesne göstergeleri ve gerçek göstergeler olmak üzere düşüncenin aktarımında kullanılabilen üç çeşit yazılı gösterge tipini belirlemektedir. Hobbes ise göstergeleri, iç (bireysel) ve dış (toplumsal) kullanımı açısından değerlendirerek etiket ile göstergeler arasında ayırım yapmaktadır. Dikkate değer ki, sözcükler (göstergeler) ile temsil ettikleri ideler arasında doğal bir bağlantının olmadığı düşüncesi burada incelediğimiz tüm düşünürler tarafından paylaşılmaktadır. Ampirist düşünürlerin, özellikle dilsel göstergelerin işlevlerine yönelik yaptığı incelemeler ve göstergenin keyfilikine ilişkin iddiaları, ileriki zamanlarda yapısalcılığın, göstergebilimin, enformasyon kuramının ve hatta kriptolojinin temelini oluşturulmasına önemli katkı sağlamıştır.

⁵⁷ Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, 308.

Felsefe ve bilimin ihtiyaçları için daha elverişli bir dil geliştirme konusundaki Bacon'ın düşüncesi, Locke tarafından desteklenmekle birlikte aynı zamanda Rasyonalist akım temsilcilerine ilham kaynağı olmuştur. Descartes, doğal dillerdeki muğlaklığın ve karmaşanın üstesinden gelinmesini dillerin gramatikal veya fonetik yapısının düzeltilmesine bağlamaktansa, bizatihi insanın düşünceleri arasındaki düzeni sağlayan bir ideal dil tasviri yapar.⁵⁸ Leibniz ise, *Characteristica Univversalis* olarak adlandırdığı ve insanların anadili ne olursa olsun, anlayabileceği ve bilgi iletmede kusursuz olan yapay bir dil geliştirme projesine hayatının önemli kısmını adar.⁵⁹ Kelimelerin belirsizliğinin ve belirledikleri nesnelere uyumsuzluklarının üstesinden gelmeye yardımcı olacak bir araç olarak yeni bir dilbilgisi geliştirme çalışmaları, özellikle 17.-19. yüzyılların trendini oluşturur. Mükemmel evrensel dil geliştirme çabaları John Wilkins (1614-1672), George Dalgarno (1616 – 1687), Francis Lodwick (1619–1694), Jean Delormel, Joseph de Maimieux gibi araştırmacıların çalışmalarıyla⁶⁰ günümüz yapay sembolik diller uygulamalarına kadar uzanmaktadır.

Genel olarak incelediğimiz dönemde, ampiristlerin dilin algılanır unsurlarının işlevleri üzerinde odaklanması ile rasyonalistlerin ise düşünsel içeriğine vurgu yapmasıyla, Yeniçağın felsefi arayışında dilin imlenen ile imleyen diye iki temel boyutu inceleme kapsamına dâhil edilmiş oldu. Söz konusu çift yönlü sorgulamada her iki felsefi akımın geliştirdiği kuramlar ve ileri sürdükleri iddiaların, gerek dil felsefesinin gerekse dilbiliminin ileriki gelişmesine ivme kazandırdığı aşikârdır. Bunun belirgin bir örneği olarak, 1660 yılında Fransa'da Port-Royal Manastırı'nın başrahipleri Antoine Arnaud ve Claude Lanslo tarafından "Port-Royal'in Genel ve Rasyonel Dilbilgisi" ("*Grammaire générale et raisonnée de Port-Royal*") adlı ders kitabının yayınlanması gösterilebilir.⁶¹ Bu kitap, insanın düşünme ve gerçeklik algısının gramatikal kategoriler açısından açıklandığı evrensel dilbilgisinin ilk temel çalışması olmuştur. Dikkate değer ki, başta *evrensel gramer, dilin mantıksal özü* gibi, genelde rasyonalist felsefenin belirlediği ilke ve hedeflere uygun olarak tasarlanmış bu inceleme, yöntem açısından ampiristlerin savundukları tümevarıma (çeşitli milli dillerin karşılaştırmalı veri analizine) dayanmaktadır. İncelediğimiz düşünürlerin fikirleri, uygulamalı dilbilgisi çalışmalarının yanı sıra, dillerin kökeni ve tarihi konusundaki araştırmalara, etnik ve sosyo-linguistik çalışmalara ilham verdiği söylenebilir. Böylece, Yeniçağ dil kuramlarında, hala dil felsefesi tartışmalarının temel eksenini oluşturan dil ile bilgi, dil ile düşünce ve dil ile dünya arasındaki ilişkiler problematiğinin belirlenmiş olduğunu ve geliştirildiğini görmekteyiz. Bu durum, söz konusu dönemde dile yönelik yapılan verimli çalışmaların değerlendirilmesinin, günümüzde de devam etmesi gerektiğine işaret etmektedir.

⁵⁸ René Descartes, *Philosophical Writings of Descartes*, trans. J. Cottingham, R. Stoothof, D. Murdoch and A. Kenny. (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 14.

⁵⁹ Gottfried Wilhelm Leibniz, "Characteristica Univversalis Fikrinin Tarihi" *Toplu Eserler* içinde, çev. G. Mayorova (Moskova: Mısl, 1984), 412.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz: Umberto Eco, *The Search for the Perfect Language* (Wiley, Blackwell, 1997).

⁶¹ Kitabın tam adı şu şekildedir: "Söz sanatının temellerini içeren, açık ve doğal bir şekilde ortaya konan genel ve rasyonel bir gramer; tüm dillerde ortak olanın rasyonel temelleri ve aralarındaki temel farklılıklar; yanı sıra Fransız dili hakkında çok sayıda açıklama". Antoine Arnauld and Claude Lancelot, *General and Rational Grammar: The Port-Royal Grammar*, trans. J. Rieux and B. E. Rollin. (The Hague: Mouton, 1975).

Kaynakça

- Altınörs, Atakan. *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2016.
- Arnauld, Antoine and Claude Lancelot. *General and Rational Grammar: The Port-Royal Grammar*. Translated by: J. Rieux and B. E. Rollin, The Hague: Mouton, 1975.
- Bacon, Francis. "On the Dignity and Advancement of Learning" in *The Works of Francis Bacon*. Collected and Edited by: J. Spedding, R. L. Ellis and D. D. Heath, 13-377. Cambridge: The Riverside Press, 1882.
- Bacon, Francis. *Novum Organum*. Çeviren: Talip Kabadayı, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2019.
- Berkeley, George. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*. Çeviren: Halil Turan, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.
- Bravo, Hamdi. "Locke'un Soyut Genel İde Anlayışı," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 10, (Güz 2010): 95-115.
- Descartes, René. *Philosophical Writings*. Translated by: J. Cottingham, R. Stoothof, D. Murdoch and A. Kenny, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Eco, Umberto. *The Search for the Perfect Language*. Wiley, Blackwell, 1997.
- Ergat, Emir Ali. *John Locke ve G. Berkeley'de Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2017.
- Formigari, Lia. *Language and Experience in 17th-Century British Philosophy*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 1988.
- Hobbes, Thomas. "Elements of Philosophy. The First Section, Concerning Body" in *The Collected Works Of Thomas Hobbes*, Edited by: W. Molesworth, 1-532. London: Routledge/Thoemmes Press, 1992.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Oxford: Clarendon Press, 1965.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm. "Characteristica Univversalis Fikrinin Tarihi" *Toplu Eserler* içinde, Çeviren: G. Mayorova, 412-418. Moskova: Mısl, 1984.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm. *New Essays Concerning Human Understanding*. Translated by: Alfred Gideon Langley, Chicago-London: The Open Court Publishing Company, 1916.
- Locke, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. London: 1825.
- Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Çeviren: Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Ara Yayıncılık, 1992.
- Locke, John. *Kelimelerin Suistimali*. Çeviren: Büşra Erdurucan, İstanbul: Tefrika Yayınları, 2020.
- Locke, John. *Kelimelerin Suistimali*. Çeviren: H. Bravo, Ankara: Fol Yayınları, 2021.
- Ott, Walter R. *Locke's Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.